

INTERVJU

Danijel Frka

PRIČE IZ DUBINA

■ Razgovarao Branimir Karlić
 Snimke Mladen Šćerbe, Danijel Frka

Danijel Frka mnogo je više od ronioca i podvodnog fotografa. On punih četrdeset godina roni za pričom i iznosi je na površinu. Njegove reportaže, knjige i televizijske serije o olupinama brodova i ostacima aviona na morskom dnu koji ga fasciniraju natopljene su podacima o dogadajima i sudbinama ljudi koji su u njima sudjelovali, do kojih dolazi sustavnim istraživanjem. Ilustrirane fotografijama i crtežima majstora i onima koji nikad nisu zaronili otkrivaju barem djelič magične privlačnosti podmorja. A ono je samo dio njegovih interesa, jer Danijel je i ilustrator, istraživač povijesti avijacije u nas, maketar, suradnik u podmorskim arheološkim istraživanjima, letač... Kad smo sjeli u radnu sobu njegova doma u Kraljevici, priča je krenula sama od sebe.

Veza s morem je obiteljska. Vaši su s Dugog otoka.

Moj nono i nona su iz Sali na Dugom otoku. Nono je najprije bio pomorac, a onda za vrijeme Kraljevine Jugoslavije lučki kapetan. Po službi su ga premještali po jadranskoj obali pa je tako moj tata rođen u Milni na Braču. U jednom razdoblju nono je dobio službu u Komiži na otoku Visu, gdje su u kući kapetanje na rivi boravili petnaest godina. U tom periodu bilo je nekoliko brodoloma na Visu i moj nono je uspješno organizirao spašavanja posada. Kad je parobrod Teti tridesetih godina nastradao na Barjacima, nono je organizirao ribare koji su gajetom odveslali u noći do tog broda. Bila je jaka tramuntana i u vrlo komplikiranoj operaciji uspjeli su spasiti posadu. Za spašavanje u tom i jednom drugom brodo-

lomu dobio je priznanja i odlikovanje od talijanske vlade. Nono je s obitelji boravio do 1936. godine na Visu, ali budući da je moj tata trebao krenuti dalje u školu, u nautiku, nono je zatražio premeštaj. Kako su jedine dvije nautičke škole bile u Bakru i Kotoru, tražio je da ga premjesti. Oslobođeno je mjesto u Kraljevici pa je tata kad se obitelj preselila, krenuo u Pomorsku školu Bakar, završio je i počeo ploviti. Na svoje prvo putovanje kao kadet krenuo je 1939. godine i s tog putovanja vratio se tek 1945. godine. Naime, kad je 1939. izbio rat, kraljevska vlada je jedan dio trgovackih brodova iznajmila Britanskoj ratnoj mornarici za potrebe ratnih transporta tako da je taj njegov brod ostao u inozemstvu bez obzira na to što kod nas još nije bio počeo rat. Kad su Nijemci 1941. napali Kraljevinu Jugoslaviju, ona se raspala i ta flota je ostala i dalje u engleskim rukama. Moj tata je u savezničkim konvojima praktično plovio do kraja rata, sve do srpnja 1945. kada se vratio u domovinu i našao žive mamu i tatu, i svoju djevojku s kojom se onda oženio. I tako je obitelj ostala u Kraljevici. Tata je nastavio ploviti na Kvarnerskoj plovidbi koja je postala Jugolinija, bio je jedan od prvih njenih zapovjednika. Tu je zaslužio mirovinu i onda je još desetak godina plovio na strancima. Njegovim stopama krenuo je i moj stariji brat koji je bio najprije radiotelegrafist na Jugoliniji, a potom se prekvalificirao i plovio dalje kao prvi časnik na kruzerima.

A vi ste otišli u "podmorce".

Zapravo, i ja sam htio ići u srednju nautičku školu, ali roditelji su me nagovorili da idem u gimnaziju pa će ka-

INTERVJU DANIJEL FRKA

snije, ako budem htio, ići na Višu pomorsku ili Pomorski fakultet. Ja sam ih poslušao i na kraju sam otišao u Zagreb studirati promet i tako sam završio kao neprofesionalni pomorac. Roditelji su imali barku od šest metara s kabinom i kao klinci brat i ja smo s njima puno krstarili po Jadranu. Išli smo i do Sali i Kornata, spavalici u šatoru ili u barci.

Svi smo mi kao klinci imali masku, disalicu i peraje pa smo pomalo ronili. Vi ste zaronili puno dublje.

Za vrijeme srednje škole ljeti sam radio kao nosač kofera i od prve svoje plaće sam kupio gumeno ronilačko odijelje. Brat mi je darovao podvodnu pušku i počeo sam se baviti podvodnim ribolovom. Ali to nije dugo trajalo jer sam čuo da jedan čovjek u Kraljevici roni s bocama s komprimiranim zrakom. A kad mi je dao da probam i ja zaroniti s bocom, sjećam se da sam bio potpuno očaran i odlučio sam se što prije upisati na tečaj ronjenja. Skupa s devetoricom drugih završio sam ga nakon prve godine faksa, tj. 1975. godine. Organizirao ga je inženjer Darko Lipovac u sklopu tadašnje konцепциje "općenarodne obrane" u sklopu Titovog brodogradilišta Kraljevica i Narodne tehnike koja je htjela da se što više mladih ljudi uključuje u ronjenje.

To je doba kad smo svi bili fascinirani Cousteauom i njegovim dokumentarcima.

Naravno, kada smo mi kao sportski ronioci počeli djelovati 1975. počeli smo istraživati ovo naše podmorje. Prve godine nismo imali ni kompresor. Svaki dan smo mojim fićom punim praznih boca išli u Kostrenu u klub napuniti boce. Popodne bi se svi ukrcali na moju barku ili barku od prijatelja i išli roniti.

Što ste tražili?

Htjeli smo istražiti sve što se nalazi u podmorju oko naše Kraljevice. Našli bismo neku amforu, neko razbijeno grlo, ali nas su strašno privlačili potopljeni brodovi. Prvi potopljeni brod na kojem sam ronio je *Peltastis* koji se 1968. godine razbio na stijenama blizu ulaza u zaljev Klimno. Jedan ronilac iz Crikvenice nam je objasnio gdje se nalazi olupina pa smo puni entuzijazma pošli barkom pronaći taj brod. No preronili smo cijelo to područje i broda nije bilo. Ronili smo na posve krivom mjestu jer je onaj ronilac, inače posve pijan, krivo na karti pokazao gdje je brod. Kad smo kasnije konačno zaronili na njemu bili smo oduševljeni. Tu je započela ljubav prema potopljenim brodovima.

Prilično ste se zadubili u njih.

Fasciniran podmorjem nastojao sam pročitati sve što se u sportskom ronjenju i podvodnim istraživanjima događa. U talijanskim časopisima vidi sam prekrasne podvodne fotografije. Želio sam i ja pokušati s time iako

nisam imao opremu. Onda smo sasvim slučajno došli do nekog novca pa smo u Trstu kupili *Maresovo* kućište s Kodak Instamatic aparatom. To je bio jednostavan aparat s dvije bljeskalice na one primitivne lampice za jednokratnu uporabu. Možete samo zamisliti kako je to bilo mijenjati lampice pod vodom poslije svakog okidanja! Današnji podvodni fotografi sigurno bi umrli od smijeha! Onda je moj prijatelj s tečaja ronjenja, koji je bio pomorac, kupio *Nikonos* pa smo svi zajedno s njim slikali. S godinama svatko je od nas nabavio Nikonos pa zatim i elektroničke bliceve. Počela su se u Hrvatskoj organizirati natjecanja u podvodnoj fotografiji, prvenstveno u kategoriji "podvodni fotov" gdje treba jednim filmom sa 36 snimaka fotografirati što više vrsta riba.

Tko se tada u nas bavio podvodnom fotografijom?

Ponajprije je tu moj dragi prijatelj, danas pokojni Antun Gavranić kojeg sam upoznao još osamdesetih godina. Jedan od prvih vrhunskih podvodnih fotografa s filmom bio je i Riječanin Aleksandar Adamec, dosta stariji od nas, koji je Gavranića i mene naučio majstorskim forama poput upotrebe trik leća, višestrukih ekspozicija i sl. Bio je jako dobar teoretičar i rekli bismo, razumio se u bit podvodne fotografije. Održao nam je predavanja o tomu kako kadrirati pod vodom, iz kojeg smjera slikati kako bismo imali bolje kontraste pozadine i subjekta snimanja, kako osvijetliti ono što se snima,

↑
S jednom od ilustracija brodova koje slika

Prvi potopljeni brod na kojem sam ronio je *Peltastis* koji se 1968. godine razbio na stijenama blizu ulaza u zaljev Klimno i tu je započela ljubav prema njima

jednom riječju, naučio nas je svim tajnama podvodne fotografije.

Proučavali ste i što se dogodilo s brodovima koje ste snimali.

S početkom ronjenja na potopljenim brodovima po-kušao sam tražiti što o njima ima u literaturi. Ali još prije nego što sam počeo roniti rezao sam isječke iz novina i počeo graditi arhiv sa zapisima o potopljenim brodovima. Kad je u jednim novinama izašla karta potopljenih brodova na Jadransku čuvao sam je godinama kao najveću dragocjenost. Ali na moje istraživanje potopljenih brodova najviše je utjecala knjiga *SOS na Jadranu* koju su napisali Ivo Ferenca i Stjepan Vekarić. U njoj je opisana povijest katastrofa na Jadranu, od srednjeg vijeka pa do sredine dvadesetog stoljeća. Zaintrigirala me da počnem istraživati povjesni dio tih potopljenih brodova. Tako sam saznao za neke najveće pomorske tragedije. Prvi put sam pročitao o *Szent István*, o dogadanjima u Prvom i Drugom svjetskom ratu. Želio sam pokušati roniti na tim olupinama, a neke i pronaći.

Koliko je tih olupina u tom trenutku bilo poznato?

Vrlo malo. *Szent István*, jedna od najpoznatijih olupina na Jadranu, pronađen je 1973. godine kada su zagrebačka i beogradska televizija snimale dokumentarni TV serijal *Tajne Jadrana*. Tražili su ga sajalom razvedenom između dvije koće koju su povlačili dva dana dok nije zapela za brod. Sudjelovala je i Ratna mornarica, a osim Marija Saletta koji je bio profesionalni snimatelj, pod morem su snimali i vojni ronioci. I *Baron*

Gautsch je tada pronađen. Prvi put su u tom serijalu od 1973. do 1975. snimljene i neke druge lokacije, poput potopljenih brodova oko Visa. Ali još se nije znalo gotovo ništa o njima, čak ni imena.

U to doba nema turističkog ronjenja.

Turističkog ronjenja nije bilo sve do početka devedesetih godina. Pionir u njegovom organiziranju je Dražen Valerijev. U Rovinju je osnovao ronilački centar i krenuo s vodenjem turista-rekreativnih ronilaca na ronjenje. Kako je podmorje zapadne obale Istre mutno veći dio godine, ronjenje po grebenima nije neki doživljaj. Zato su počeli voditi ljudе na *Baron Gautsch* i druge olupine i to se uskoro pokazalo kao pravi eldorado.

Niste istraživali i fotografirali samo brodove, nego i avione.

Još u osnovnoj školi sastavljam sam plastične makete aviona i prikupljam literaturu o povijesti zrakoplovstva iznad Hrvatske. Znao sam da je puno aviona u moru završilo svoj put pa sam ih počeo tražiti. U tome smo bili dosta uspješni i uz obalu Istre i u Kvarneru locirali smo desetak mjesto gdje su avioni pali u more. Nažalost, avioni se, kad udare u površinu mora raspadnu na tisuće komadića i na dnu se najčešće naide na hrpe gotovo neprepoznatljivog metalata. Ali po detaljima smo prepoznavali o kojem se tipu aviona radi. Kod nekih smo našli i identifikacijske pločice proizvodača.

Suradivali ste i s arheologima i konzervatorima.

Krajem osamdesetih u Hrvatskoj je djelovao Odjel za podvodnu arheologiju, a vodio ga je iskusni podvodni

Olupina
parobroda
Teti na
Barjacima
čiju je
posadu
prije 80
godina
spasio
Danijelov
nono

arheolog Marijan Orlić. Pomoćnik mu je bio Mario Jurišić, inače moj vršnjak, arheolog s kojim sam se družio za vrijeme mojih studija u Zagrebu pa me uključio u njihove prve akcije lociranja željeznih brodova. Kad se devedesetih godina počelo roniti po tim olupinama Zavod se zainteresirao da vide o čemu se radi. Kako je meni to bila primarna preokupacija nastavili smo suradivati, a sa strane Odjela moj partner je bio mladi arheolog Jasen Mesić, s kojim sam kasnije postao jako dobar prijatelj.

Kad ste počeli objavljivati?

Članke o potopljenim brodovima objavljivao sam u časopisu *More Saveza za podvodni ribolov*. Prvi je bio o *Lini*, parobrodu kod Cresa, potom o *Peltastisu*.

Da li ste ronili izvan područja Kvarnera i Kvarnerića?

Ozbiljnije tek polovicom devedesetih godina kada je ponovno "otkrivena" olupina *Szent Istvána* za koju je zaslужan Antun Gavranić koji ga je skupa s Madarima išao tražiti. Makar je pronađen još 1973. kada su snimane *Tajne Jadranu*, nitko nije znao točno gdje je. Madari su ga htjeli pronaći pod svaku cijenu. Osobito brončanu plaketu svetog Stjepana, koju je Društvo prijatelja Jadranu darovalo brodu za njegove primopredaje Ratnoj mornarici. I zaista su oni 1995. godine uspjeli pronaći olupinu i skupa s Tončijem Gavranićem zaroniti na nju. No i Austrijanci su nekako došli do tih koordinata pa su i oni počeli s ronjenjem, a došla je i vijest da to i Talijani planiraju, štoviše, pričalo se da

↓
Fotografiranje
potonule
američke
leteće
tvrdave

Arheološki nalazi se moraju štititi, ali protiv sam toga da se lokaliteti zabrane za ronjenje. Treba osmislići sustav zaštite te dozvoliti kontrolirano ekskluzivno ronjenje

namjeravaju s krme demontirati slova imena broda koja su navodno od čistog zlata. Kada je Hrvatski restauratorski zavod za sve to čuo, Orlić i Jurišić su na brzinu organizirali hrvatsko-madarsku ekspediciju 1996. godine. Mene su kao Gavranićevog prijatelja također uključili u to. Našli smo slova, iako je sve bilo gusto obraslo. Uskoro je organizirana posebna ekspedicija koja je trajala u dva navrata 1996. i 1997. godine kad su se ta slova potpuno očistila i demontirala. Bila su mesingana, ali pozlaćena. Izložena su danas u Pomorskem i povijesnom muzeju Istre s drugim artefaktima s broda. U međuvremenu sam dosta poboljšao svoju opremu i fotografksa znanja pa sam sudjelovao gotovo u svim njihovim kasnijim ekspedicijama.

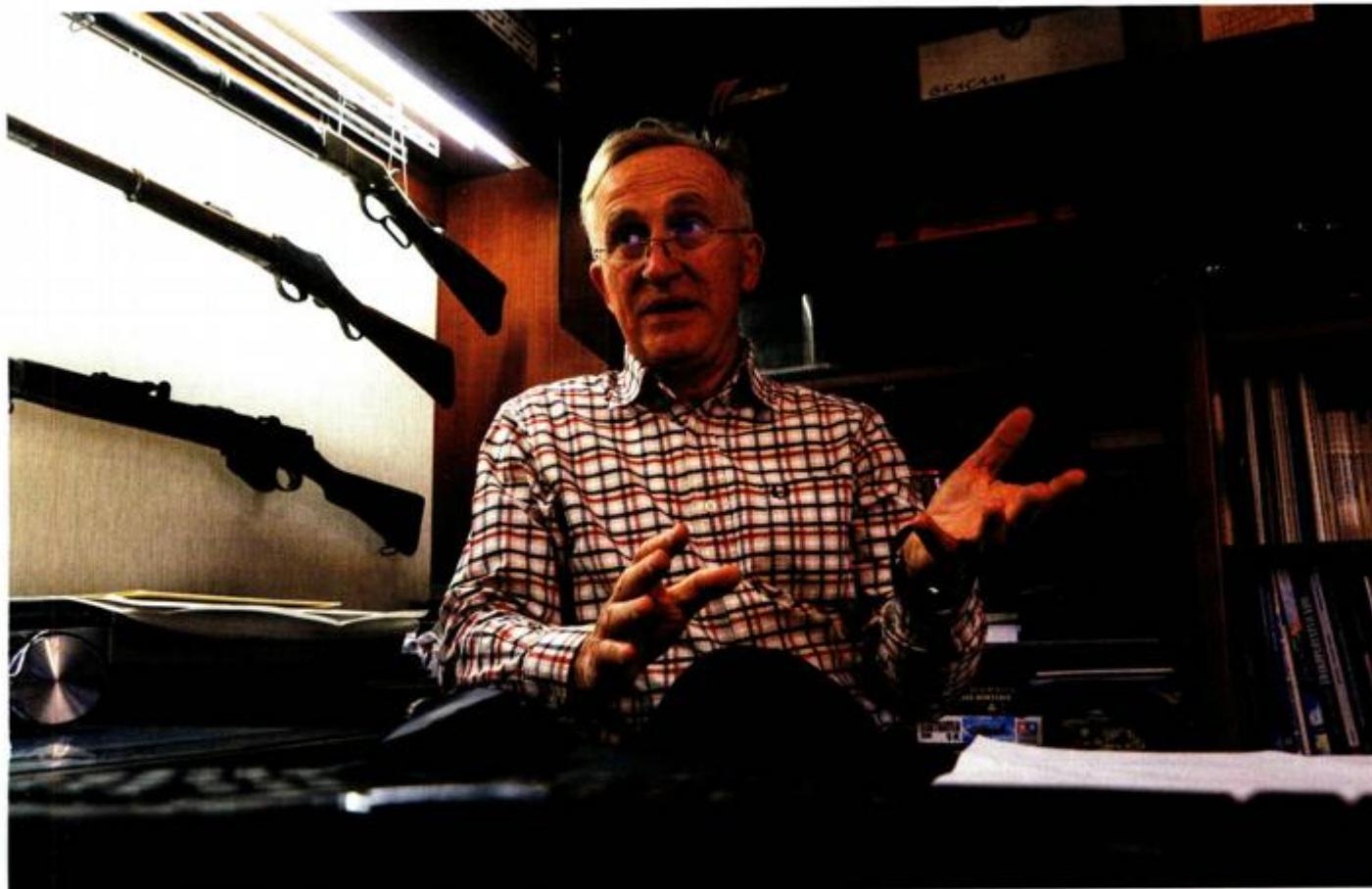
A u klasičnim arheološkim istraživanjima?

Bilo ih je desetak. Imao sam sreće da sam na nekoliko novootkrivenih antičkih nalazišta ronio i fotografirao. Na otoku Pagu u uvali Vlaška mala otkrivena je netaknuti antički brod, stoljeće prije Krista. Prije tri godine sam ronio na Žirju gdje je pronađen antički lokalitet, još iz grčkog doba, iz IV. stoljeća prije Krista, najstariji na Jadranu.

Dosta artefakata posljednjih godina ostaju pod morem zaštićeni kavezima.

90% lokaliteta koji su pronađeni od šezdesetih do konca osamdesetih godina u većoj ili manjoj mjeri je devastirano. Nije bilo svijesti o očuvanju podmorske baštine, a ni odgovarajuće zakonske zaštite. Jedan od rijetkih primjera je antički brodolom u uvali Vela Svitnja na Visu koja je arheološki potpuno istražena, a cijeli teret je izvaden i prezentiran je u Batariji. Nažlost velik dio tih amfora je propao jer nisu bile pravilno desalinizirane. U doba kada je to predloženo, isprobano i primjenjeno, kavezni su bili najefikasniji način zaštite od devastacije i ostavljanja nalazišta pod morem dok se potpuno ne istraže. Oni su na Lastovu, Mljetu i drugdje odradili svoj posao. Međutim, to su velike strukture, od gradevinskog željeza s vertikalnim zidovima koje za deset godina toliko zarastu i inkrustacije na njima toliko otežaju da su se mnoge urušile. Kavezni zahtijevaju stalno održavanje, a za to nema novca. Zato je Vedran Dorušić, inače vlasnik ronilačkog centra, koji je kod Šimuna na Pagu otkrio prekrasan netaknuti antički lokalitet s teretom amfora, izjavio da će ga prijaviti pod uvjetom da ga se ne stavi pod kavez, nego da se primjeni neko drugo, suvremeno rješenje za zaštitu od moguće devastacije. Primjerice, Francuzi su na takve lokalitete usidrili plutaču s automatskom videokamerom i odašiljačem i slika se automatski šalje u Centar za nadzor pomorskog prometa. To je nešto što bi i u Hrvatskoj moglo funkcio-

nirati jer ako je kamera i upozorenje uz nju dio sustava nadzora koji može uzbuniti najbližu pomorsku policiju, onda to može djelovati preventivno. Kad ljudi znaju da je pod nadzorom, neće tako lako tamo zaroniti "na crno". Naravno, nikakav sustav zaštite ne može u potpunosti spriječiti krađe, jer se amforu može ukrasti i kad je pod kavezom, ali taj bi lokalitet mogao biti pilot-projekt koji će u praksi pokazati da li zaštita funkcioniра.

Pa ako se pokaže dobrim šire primjeniti?

Arheološki nalazi se moraju štititi. Ali protiv samoga da se svi lokaliteti zabrane za ronjenje. Svakako treba osmislići sustav zaštite zanimljivih arheoloških lokacija, te dozvoliti na njima kontrolirano ekskluzivno ronjenje. Takva ronjenja bi trebali njegovati i razvijati. Što to znači? Zašto ne bi ovlašteni centri mogli prodavati vinjete koje omogućavaju ronjenja na bilo kojem lokalitetu, ali naravno pod uvjetom da te nadziru i oni koji te vode, te da paze da ne smiješ ništa uzeti s takvog lokaliteta. I mnoge lokalitete koji su sada zaštićeni i na kojima se ne smije roniti, trebalo bi otvoriti za ronjenje. Sada se razmišlja o *Szent Istvánu*, razmišlja se o *Re d'Italiji*...

Re d'Italia je na sto metara?

Na 120 metara dubine i već su počela ronjenja na njoj. Prošle godine su ronile dvije ili tri ekipe s dozvolom Ministarstva i Hrvatskog restauratorskog zavoda, a u ekspediciji su bili i predstavnici tih institucija. Pokušavam zajedno s kolegama propagirati ideju "Hrvatskog podmorskog muzeja". To je jedinstven turistički

proizvod koji se može ponuditi strancima. Recimo, podmorska magistrala na kojoj će roniti i fotografirati na deset najpoznatijih olupina na Jadranu itd. To je nešto što mi kao proizvod možemo i tek trebamo razviti.

Ne bi li to trebao biti zadatak Hrvatskog ronilačkog saveza?

Taj savez je imao određeni autoritet u državi, u onim krugovima koje se bave morem. Dobro je funkcionirao i suradivao s Ministarstvom pomorstva, što danas nije slučaj. Bio je krovna federacija iznad raznih ronilačkih škola, a sad se sveo na samo još jednu ronilačku školu pod CMAS-om koja uz desetak drugih djeluje u Hrvatskoj i savez po meni postoji samo formalno. On bi trebao biti krovna organizacija koja štiti ili koordinira razvitak sportsko-rekreativnog pa i znanstvenog ronjenja. To se nažalost propustilo zbog nesposobnog vodstva koje je zasjelo na čelo HRS-a još prije nekoliko godina i uopće se ne brine za razvitak sportsko-rekreativnog ronjenja u Hrvatskoj. Mi nemamo niti jedan podmorski park poput onih u Francuskoj, Španjolskoj ili Italiji gdje sve vrvi od ribe, gdje možete doći, uhvatiti pod ruku veliku kiriju i s njom se slikati. Kod nas je nemoguće zaštititi jedan mali podmorski greben, a kamoli cijeli otok da na njemu nema podvodnog i nadvodnog ribolova. Ribarski lobi je jači. Ronilačka federacija poput HRS-a se time ni ne bavi, a trebao bi joj to biti jedan od osnovnih zadataka. Primjerice, Gavranić i ja smo još 2001. godine bili na Palagruži. Poslao nas je Hrvatski ronilački savez koji je bio tada u drugom sastavu, da napravimo ekspertizu da li se dio podmorja Palagruže može zaštititi kao ronilački park. I mi smo dali izvještaj koji je usprkos pozitivnoj

Teško bi bilo biti toliko uronjen u povijest bez kolekcije trofejnog oružja iz Prvog svjetskog rata

Evidencijski broj / Article ID: 18520858
 Vrsta novine / Frequency: Mjesec na
 Zemlja porijekla / Country of origin: Hrvatska
 Rubrika / Section:

inicijativi tadašnjeg HRS-a, nažalost završio u Ministarstvu u nekoj ladici i nikad nije išao dalje.

Krajem devedesetih godina počeli ste objavljivati cjelovite reportaže o brodolomima u kojima su fotografije bile tek ilustracija priče, povjesnih analiza i pokušaja pronalaženja preživjelih ili potomaka stradalih. To zaokružujete crtežima, publicirate knjigu, a uskoro kreće i televizijska serija.

Ta vrsta reportaža krenula je od 2000. kad smo Gavranović i ja bili prvi puta u Egiptu, prvi puta smo ronili u tropskom moru. No kruna popularizacije potopljenih brodova bila je serijal od šest epizoda *Veliki brodolomi Jadrana* čiji smo autori Marino Brzac, moj prijatelj i partner u ronjenju, i ja. Emitiran je 2007. godine i dobio je Večernjakov Ekran za najbolji dokumentarni serijal.

Nekoliko godina prije objavili ste knjigu.

Jasen Mesić i ja smo 2002. godine napisali knjigu *Tajne Jadran* i prikazali 24 najpopularnije lokacije na Jadranu. Deset godina kasnije u organizaciji izdavačke kuće Adamić iz Rijeke izašla je knjiga *Blago Jadran* sa 56 lokacija. I jedna i druga prevedene su na više jezika i služe kao ronilački vodič po olupinama hrvatskog Jadrana. Pripremam već i sljedeću, potpuno novu knjigu jer je u međuvremenu pronadeno više od 20 novih lokaliteta.

Spremam se napraviti i priručnik o podvodnoj fotografiji. Imamo samo jedan koji je izdao Hrvatski ronilački savez, koji je Gavranović pripremao, a kolega Andrej Jaklin i ja smo ga dovršili nakon što je on umro, koji je danas zaista passé. To je bilo vrijeme filma, danas je vrijeme digitalne fotografije i potreban je priručnik za edukaciju novih podvodnih fotografa. Digitalna fotografija je jako popularizirala podvodnu fotografiju. U Hrvatskoj ima danas na stotine ljudi koji se njome bave. Danas vam je podvodni fotoaparat lako dostupan, od GoPro kamere koju kupite s nepropusnim kućištem do 40 m pa do normalnih, kompaktnih fotoaparata s jeftinim kućištem i možete odmah početi snimati pod vodom. Nedostaje nam doduše instruktora podvodne fotografije, i ja sam jedan od njih, ali dobra podloga je napravljena. Jedan od naših učenika, Damir Zurub, osvojio je svjetsko prvenstvo u podvodnoj fotografiji, što je za nas Hrvate planetarni uspjeh, budući da su primat u tome do sada tradicionalno držali Španjolci, Portugalci i Talijani. To je nešto što smo mi mogli samo sanjati. Pokojni Gavranović i ja smo bili na nekoliko svjetskih prvenstava. Kolega Marino Brzac je vrhunski fotograf, kao i Dalibor Andres iz Siska, osvajači su srebrne odnosno zlatne medalje u jednoj od kategorija na europskim i svjetskim prvenstvima. Hrvati su se počeli dokazivati kao potpuno ravnopravni podvodni fotografi s najboljima u svijetu. I ne smijemo pustiti da to propadne.

Koristi li se u tomu internet?

Moram posebno istaknuti Damira Zuruba, koji je kao izvanredan organizator kroz svoj klub *Roniti se mora* puno napravio na popularizaciji podvodne fotografije. On je organizirao podvodni fotomaratон dopisnog tipa. U njemu sudjeluju ljudi iz cijelog svijeta i biraju se najbolji. Sponzor je uvijek Mares koji daje odlične nagrade. Sve to pomoglo je da Hrvatska dode u vrh svjetske podvodne fotografije, na što svi mi trebamo biti iznimno ponosni.

Ideste li roniti bez aparata?

Moji aparati su Nikon D810 i Nikon d800. To su vrhunski aparati i ja 99% svojih ronjenja trošim na podvodnu fotografiju. Zaista ne pamtim kad sam zadnji put išao u more bez aparata.

Vi ste i jedriličar. Ideste li u ditu?

Otkad znam za sebe idemo na dite i uvijek svi jedrimo i ronimo. Na mojoj jedriličici Show 29 imam ronilačku opremu i mali kompresor. Supruga odavno roni, ona je bila moj prvi podvodni fotomodel. Ako se želite baviti ambijentalnom fotografijom, onda i kad slikate olupinu lijepo je kad s vama roni netko tko se zna postaviti i da lijepo i skladno izgleda na podvodnoj fotografiji. Roni i moja kćer, kao i oba sina koji su i sami odlični podvodni fotografi i osvajali su državna prvenstva. Nadam se, ako zdravlje posluži, da ćemo i dalje to činiti.

Da li ste ronili dublje od 100 metara?

Nisam, i žao mi je da nisam mladi jer bih sigurno ronio s uređajima tipa rebreather koji omogućuju regeneraciju izdisanog plina, s kojima možete roniti na dubinama koje su veće od 100 metara, upravo radi olupina koje su na tim dubinama pronadene. Oni su zadnjih desetak godina jako napredovali u pogledu funkcionalnosti i sigurnosti. Oni su budućnost istraživačkog i sportskog ronjenja. Rebreather je takođe autonomiju pod vodom, na sedam ili osam sati. Kad s njim ronite na velikim dubinama nemate psihičku barijeru da ćete ostati bez zraka. Nijedno ronjenje na velikim dubinama ne treba toliko trajati. Moj prijatelj Dražen Gorički i njegov tim kad npr. rone na *Re d'Italiji* na 120 metara dubine, rone nešto duže od tri sata. Na 120 metara borave do pola sata, a svo ostalo vrijeme je dekompresija. Za razliku od rebreathera, ronjenje s TRIMIX-om s otvorenim krugom na 120 metara zahtjeva ogromne zalihe plinova i nošenje puno velikih boca. S rebreatherom imaš mali kompaktan aparat, te rezervne boce za otvoreni krug koje ti vise sa strane za svaki slučaj. Probao sam roniti s tim uređajem, kako mi se svida i možda će ga nabaviti.

Čini se da godinama broj ronilačkih nesreća na Jadranu ne raste. Da li je ronjenje sigurnije nego što je bilo prije 15 godina?

Ronjenje je u svakom slučaju sigurnije, a broj incidenata pada. Unaprijedio se sustav spašavanja, kao i tretman incide-

nata. Imamo izvrsnu novu barokomoru u Rijeci, hiperbarični centar koji osim pružanja prve pomoći roniocima služi i za druge medicinske svrhe. To je vrhunska ekipa i oni su sigurno jedni od zaslужnih što je tih posljedica incidenata manje. No mislim da i samih incidenata ima manje. Školovanje stranaca za sportsko-rekreativno ronjenje bitno je unaprijedeno u odnosu na ono što je bilo prije desetak godina. Tu su nekakvi ljudi vidjeli izvor lake zarade da te na brzinu osposebe za par dana, daju ti brevet, uzmu ti novac, a kad dođeš u more, prvi bezazleni incident poput skidanja maske s lica pod vodom može uzrokovati da se utopiš zato jer ne znaš kako je vratiti na glavu i isprazniti vodu iz nje. U tome su prednjaci Česi i Poljaci. Danas se i to popravilo. Što se tiče ronilačke opreme, ova klasična s otvorenim krugom disanja nije se puno unaprijedila, ali je lakša, pouzdanija i jednostavnija. Prije desetak godina s rebreatherima je stradavalo svake godine nekoliko ljudi. Danas više toga nema toliko, a u 99% incidenta uzrok su ljudske greške. U ronilačkim incidentima uvijek stradavaju totalni početnici jer još nemaju dovoljno iskustva pa ih nekakva nepredviđena situacija iznenadi ili stradavaju oni koji su veliki profesionalci pa svjesno zanemaruju neke sigurnosne aspekte kod planiranja ronjenja itd. U šipiljama su stradavali vrhunski speleolozi koji su zbog banalne greške ostali bez zraka.

Kad gledate more i morsko dno kad ste počeli roniti sedamdesetih godina i usporedite ga s današnjim, ima li razlike?

Kad smo mi počeli roniti, puno smo ronili baš na tom *Peltastisu*. Tijekom većine tih naših ronjenja more je bilo kristalno bistro. Samo ponekad bi bilo mutno. Danas kad ronite na istoj lokaciji, more je izuzetno rijetko bistro. Uglavnom je mutno. Rekao bih da to ima nekog uzroka u globalnom onečišćenju mora, da je produkcija algi koje projiciraju suspendirane čestice u zadnjih dvadesetak godina veća nego što je bila prije i učestalija. Jesu li te promjene potaknute ljudskim djelovanjem, povećanim unosom kemikalija u more, to ne mogu reći. Što se tiče riba i ribljeg fonda nisam siguran što je reći. One priče da su ribe nekad same iskakale iz mora i da je toga bilo u izobilju, ja u to ne vjerujem. Kad smo mi počeli roniti čini mi se da je bilo jednak riba kao i danas. Mi smo možda ribe iz nekih dijelova podmorja svojim djelovanjem potjerali, ali se ribe vrate. Recimo more gdje se puno roni, primjerice ispred ronilačkih centara, vrvi ribom. Zašto se ribe skupljaju? Iz vrlo jednostavnog razloga. Svaki čas netko tu roni s perajama, razmiče pijesak pa ribe nalaze crviće i drugu hranu. Dolaze velike orade i brancini i motaju vam se medu nogama. To ukazuje na to da kada ne bi bilo ribolova na tim lokacijama, bilo bi ih još više. Naravno, pretjerani izlov smanjuje ri-

Prije desetak godina s rebreatherima je stradavalo svake godine nekoliko ljudi. Danas više toga nema toliko, a u 99% incidenta uzrok su ljudske greške

blji fond. Ograničavanje ribolova na nekim lokacijama dalo bi velike rezultate. Bio sam na Svjetskom prvenstvu u Turskoj i mogu reći da su puno više napravili za zaštitu svog podmorja nego mi. Turci su nekoliko otočića ispred Bodruma potpuno zabranili za bilo koju vrstu ribolova. Da vi vidite koliko riba ima tamo! Kad skočite u more, okruži vas odmah masa riba. Velike uštate, veliki fratri, u golemim jatima. Kad skočite s ronilačkog broda, oni se ni ne razbježe. Riba brzo nauči da joj ne prijeti nikakva opasnost. Da li mi u Jadranu susrećemo velike ribe? Susrećemo, ali naravno da ima područja gdje je ta riba previše izlovljena. Recimo, prije nekoliko godina mi smo četiri puta u jednoj sezoni sreli morskog psa volonju ispred našeg kluba, u podmorju. Mogu reći da je za razliku od nekih drugih podmorja, jadransko podmorje prilično dobro očuvano i još uvjek može sloviti kao jedno od atraktivnijih mora.

Većina ronilačkih klubova gaji ekološku svijet i imaju akcije čišćenja, obično luka u naseljenim mjestima. Kako tu stojimo?

Te mnogobrojne akcije u zadnjih dvadesetak godina sigurno daju rezultat. Barem ono podmorje koje je vidljivo izvana, kućačima treba biti očišćeno od bilo kakvih ostataka ljudskog djelovanja jer more nije deponij u koji bi trebalo odlagati sve i svašta. Drugo je područje luka. Podmorje u lukama je užasno puno smeća. Međutim, primjećujemo i dalje da se pod vodom nalaze i nove odbačene boce i nove odbačene konzerve. Mislim da se medu nautičarima svi jest o tome nije još potpuno razvila i da se tu stvari još trebaju unaprijediti.

U tih četrdeset i više godina ronjenja jeste li imali neku tešku situaciju kad ste bili ugroženi?

Ronio sam na puno svjetskih mora i lokacija i nikada nisam imao problema. Imao sam samo jednu opasnu situaciju kad sam se mogao utopiti, a kojoj sam sâm kriv. Ronio sam uz otok Plavnik po jakom jugu, bez obzira na to što su me upozoravali da ne bi bilo baš pametno ići roniti. Roneći sam izašao izvan uvale, a kad sam se vraćao pod vodom sam promašio ulaz u nju. Kad sam izronio, video sam da me jugo nosi sve dalje uz obalu, a obala se pretvara u visoke stijene. Najgore je bilo što sam do kraja potrošio zrak tako da više nisam mogao ni napuhati prsluk za balansiranje. Valovi su me tako prekrivali da kad bih pokušao udahnuti napio bih se mora. Nisam imao disalicu i zadnjim naporima sam nekako uspio da me jedan val baci na stijenu uz samu obalu koja je bila pet metara udaljena od velikih stijena. Uhvatio sam je i petnaest minuta čekao da dodem do daha, da prikupim snage. Onda sam video da mogu nekako spuznuti u more i doplivati u neki usjek preko kojeg sam se onda popeo skupa s bocama na le-

dima van. Tada sam zaista mislio da će se utopiti, ali eto ipak nisam. Naravno da me to naučilo pameti.

Koliko je prošlo dok ste sljedeći put otišli roniti?

Trebalо je barem petnaest dana da smo gnem hrabrosti opet zaroniti. Inače, na dubokim ronjenjima nikad nisam imao problema. Zato što smo uvijek sve jako dobro planirali i držali se postulata koji je važan u ronjenju - *Planiraj ronjenje i roni po planu* (*Plan your dive then dive your plan*). I da te ništa, recimo neka lijepa riba, ne smije pokolebiti da na vrijeme kreneš na izron. Na većim dubinama svako odgadanje izrona višestruko povećava dekompresije. Nisam si nikad htio dopustiti da u potpunosti ostanem bez zraka, što je najveća opasnost kod tih dugačkih i dubokih ronjenja.

Kad ste počeli crtati?

Lijepo sam crtao i u osnovnoj školi. Uvijek su me brodovi i avioni privlačili. Kako sam počeo slagati makete, htio sam se okušati u crtaju profila tih aviona. Pokušao sam to sam raditi i dosta dobro mi je išlo pa sam uz svoje članke o avijaciji počeo objavljivati i te svoje crteže.

Suautor ste knjige o avijaciji NDH, a pripremate i nešto novo.

Pišem knjigu o viškom aerodromu. Prikupio sam materijale iz američkih i britanskih arhiva, imam masu fotografija i napisat će povijest viškog aerodroma od travnja 1944. do svibnja 1945. Više od 400 američkih bombardera je sletjelo na njega. Preko četiri tisuće ljudi se tako spasilo jer oštećeni avioni nisu pali u more. Imam i popis svih srušenih aviona koje smo mi do sada evidentirali iznad bivše Jugoslavije u Drugom svjetskom ratu. Na tome radi cijeli jedan tim mojih prijatelja entuzijasta. Tu ima fascinantnih priča. U jednom bombarderu tipa B-24 Liberator koji smo istraživali u podmorju Visa, tri člana posade su poginula. Prošle godine američka ekspedicija kojoj smo pomogli izvadila je posmrtnе ostatke pilota. Našli su kosti u pijesku i onda su DNK analizom uspjeli ustanoviti tko je.

Što ste počeli prije istraživati?

Pa recimo da je čak možda ljubav prema avionima malo starija od one prema brodovima, ali se to nekako paralelno razvijalo.

Privlače vas nebeska prostranstva na razne načine.

Avijacija mi se jako svida, htio sam kao dijete biti pilot, ali onda sam shvatio da moj vid nije zdravstveno zadovoljavajući jer sam bio kratkovidan na jedno oko. A za bilo kakva pilotska zvanja morao si imati savršen vid. To mi je ostalo u podsvesti, mučilo me cijeli život pa sam rekao ma kvragu, valjda će jedanput letjeti, barem ovako sportski. Kad sam vidoš da postoji paraglajding zainteresirao sam se, a i moj prijatelj Andelko je htio ići na tečaj za paraglajding. I onda nam se prije pet godina pružila prilika. U riječkom klubu Fiumen prošli

Ronimo dosta i po noći. Noću su najljepše fotografije živog svijeta

smo obuku, položili za pilota i imamo sada pilotsku dozvolu. Sad ja letim ovako rekreativno kad mi je guš, kad je lijepo vrijeme, kad je dobra termika i uživam. Nisam imao nikada nikakvih incidenata. Dosta sam oprezan i letim stvarno kad su uvjeti dobri.

Soba vam je puna maketica aviona i starog oružja?

Oduvijek sam bio nekako zaluden povještu...

Zašto niste išli studirati povijest?

Htio sam studirati arheologiju, ali me mama pitala gdje će raditi kad završim arheologiju. To me na neki način ohladilo, ali mogu reći da mi je sad žao. Da sam bio arheolog, bio bih vrhunski podvodni arheolog. Ipak, svoje sam ambicije zadovoljio suradnjom s njima, a u nekim stvarima znam i više od njih. Moja prijateljica, doktorica arheologije Irena Radić Rossi, rekla mi je: "Danijel, nemoj uopće biti žalostan što nisi postao arheolog jer ljudi koji su napisali najbolje knjige o arheologiji i podvodnoj arheologiji uopće nisu arheolozi. Jedan je bankovni službenik, drugi je u osiguravajućem zavodu, ali to su najpriznatiji svjetski autori za određena polja arheologije. Ti samo piši ove svoje knjige, više ćeš pridonijeti na takav način nego da sad žališ što nisi arheolog."

A maketice?

Makete su išle skupa s tom ljubavlju prema zrakoplovstvu i ja sam ih kao srednjoškolac počeo slagati da bi onda ovako u zrelijoj dobi dosegnuo taj jedan majstorski nivo. Zadnjih pet, šest godina počeo sam sa samogradnjama maketa koje su osvojile na prestižnim svjetskim prvenstvima zlatnu medalju u master klasi. Master klasa je najviša klasa. To mi je veliko priznanje. Volim ja i makete brodova, ali brodovi su dosta komplikirani, nemam se vremena njima baviti. To čini moj prijatelj Roland Vlahović iz Rijeke, od mladih makedara, vrhunski, perfektni brodomodelar ili brodomaktar.

Koliko dana u godini ronite?

Ne pretjerano, imam osamdesetak urona godišnje. Kad god mi je zgodno, uzmem aparat pa se zaletim, osobito ljeti, pred klub popodne, poslije posla, supruga Višnja se kupa, a ja zaronim, slikam malo makro kozice, divota. Ronim i zimi. Imam suho odijelo i opremu za zimsko ronjenje. Ronimo dosta i po noći. Noću su najljepše fotografije živog svijeta.

Ribu nikad niste lovili pod vodom?

Samo na početku svoje karijere kad sam dobio podvodnu pušku. Čim sam imao priliku poći na tečaj za ronjenje s bocom, odmah sam se za to opredijelio. Ne volim ubijati ribe. Nisam nikakav devastator, a nisam ni neki ribolovac. Pokušao sam malo loviti, ali nisam ja za to. Ja sam dobar fotograf, istraživač i dobar ronilac. •